

Aynur İlyasoğlu, *Örtülü Kimlik -İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri (Covered Identity - Basic Elements of the Islamist Women's Identity)*, Metis Yayınları, 5.baskı, İstanbul 2015, 148 s.

*Zeynep Korkmaz**

Türkiye’de 80’li yıllarda yaşanan darbe ve sağ-sol şeklinde belirginleşen toplumsal kutuplaşma süreçlerinin etkisi ile toplumda birtakım toplulukları diğerlerinden ayırtıran belirgin simgelerle bezeli bir kimlik sahibi olmak önem kazanmaya başlamıştır. İdeolojik ait olma duygusu ile Batıcılık ve milliyetçilik siyaseti temelinde Kemalistler ve Türk milliyetçiliği, İslamcılık siyaseti ekseninde İslamcılar, mikro milliyetçilik ekseninde Kürtler ve mezhepsel bağlamda ise Aleviler bu süreçte öne çıkmaktadır (Karakaş, 2013: 25). Kadınlar özelinde bakıldığında ise benzer bir kimlik mücadelesinin kendine yer bulduğu göze çarpmaktadır. 80’li yıllarda çeşitli feminist akımlar dikkat çeken bir hareket başlatıp hem yayınladıkları dergilerle seslerini duyurmaya hem de sokaklarda kendilerini göstermeye başlamışlardır. Eşitlikçi, sosyalist ve radikal feminist grupların ortak söylemleri kadınları özel alan olan aile kurumunun dışına çıkarma, erkekle eşit statüye kavuşma, geleneksel patriarkal kültürü sorgulama, kadın aleyhine var olan hukuksal normların üzerine gitme şeklinde özetlenebilir. 1990’lı yıllara gelindiğinde öncesinde kurum dışı alanlarda gelişen feminizm artık kurumsal alanlara doğru yayılmıştır. 1989 yılında çalışma bakanlığında kadın birimi, 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kurulmuş ve bu sayede feminist hareketin birtakım talepleri kamusal alanda karşılık bulmuştur. Bu dönemde kadını merkeze alan taleplerin daha geniş bir toplumsal alana yayılması ise toplumun farklı kesimlerinde benzer taleplerin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla sol kesimlerde

.....
* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Yüksek Lisans öğrencisi, zeynepkorkmaz@hotmail.com

olduğu gibi İslamcı kadınlar arasında da “kadın” meselesi etrafında gelişen tartışmalar ve hak talepleri gündeme gelmiştir. Tam da bu dönemde Aynur İlyasoğlu saha araştırması yaparak okurlara 90’lı yıllarda yaşamış olan İslamcı kadınlar ile diyalog kurma şansı vermiştir. Aynur İlyasoğlu ele alacağımız eserinde 90’lı yıllarda büyük kentte yaşayan, üniversite mezunu ve ücretli bir işte çalışan bir grup İslamcı kadınla derinlemesine mülakatlar yaparak onların kendi kimliklerini edinme sürecini incelemiştir.

Yazar eserin ilk sözünde kendisini bu çalışmayı yapmaya sevk eden şeyin din sosyolojisi ve kadın araştırmaları alanlarına duyduğu ilgiyle birlikte kişisel bir merak olduğunu belirtmektedir. İlyasoğlu üniversite ortamlarında “radikalleşen” örtülü öğrencilerin hem onları tamamen saran bir inanca sahip olmalarını hem de içinde buldukları toplumda muhalif olup hak talebinde bulunmalarını ve bu ikisinin birlikte nasıl gittiğini merak ettiğini ifade etmiştir. Hangi özelliklere dayanarak radikalleşme ifadesinin kullanıldığı net olarak belirtilmese de yazarın siyasi darbe ve baskı sonucunda dindar kesimlerin bu duruma gösterdiği tepkiyi radikalleşme olarak okuduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çalışmada İslamcı kadınların kimlik oluşturma süreci ideolojik bir süreç olarak ele alınmamış, özne olarak kabul edilen Müslüman/İslamcı kadınların modern tanımlamaları yeniden nasıl biçimlendirdiklerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda yazar iki yerleşik sorunlaştırma biçiminin sınırlarını sorgulamayı amaçladığını dile getirmiştir. Buna göre ilk mesele zihinlere yerleştirilmiş geleneksel kadın/modern kadın figürlerinin çatışmasını tartışmaktır. Diğeri ise yeni tesettür eğilimini irticanın simgesi olarak görmek yerine bunu incelediği kadınlar üzerinden kamu ve özel alan arasında geçişliliği/geçişsizliği sağlama rolünün bahsi geçen kadınlar tarafından yeniden tanımlanmasını kavramlaştırmaktır. Yazar tesettürün bu rolünün özel alanın kamusal doğru yayılmasını sağladığını söylemektedir. Ona göre özel alan kamusal doğru yayıldıkça, geçişlilik özerk olmaktan öte, tanımlı ya da yeniden tanımlı hale geldikçe ve uygun toplumsal cinsiyet normları ve inancın simgesel sınırları birlikte çizilip kamusal alana taşınmasıyla kadınlar artık bu alanda da kendilerini adeta evlerinde hissedebilmektedirler. Yazarın bu düşüncesinden başörtüsünün anlamını ve işlevini tam

olarak anlamadığını söyleyebiliriz. Gerekli inceleme yapıldığı takdirde başörtüsünün özel alan için getirilmiş bir kıyafet olmadığı aksine doğrudan kamusal alanda kadının inancı ve kişisel özgürlüğü ile var olmasını sağlayacak bir kıyafet olduğu görülecektir. Dolayısıyla tesettürün özel alanın kamusala yayılması gibi bir rol oynadığı iddiası gerçeği yansıtmamaktadır.

Eserin Türkiye’de “Yeni Tesettür” isimli ilk bölümünde İslam ve kadın konularında literatür incelemesi yapılmaktadır. Deniz Kandiyoti’nin incelemelerine göre Ortadoğu’da bu konudaki literatür ve çalışmalardan Müslüman toplumlarda kadınların boyun eğişinde İslam’ın ne ölçüde etkisinin bulunduğunu bizlere açıklayacak yeterli düzeyde sonuç elde edilmemektedir. Ancak burada Ortadoğu toplumlarındaki kadınlar hakkında belirtilen ifadenin hatalı bir genelleme olduğunu belirtmek gerekir. Kadınların yeni tesettür eğilimlerini inceleyen çalışmalara bakan yazar, Mısır’da Fadwa El Guindi’nin eğitilmiş, profesyonel ve elitist olmayan ve MacLeod’un alt-orta sınıf tesettürlü kadınlar üzerinde yaptığı çalışmaya değinmektedir. Türkiye’ye bakıldığında ise eserin yazıldığı dönemde kadınların İslamcılığa ve tesettüre yönelişini inceleyen pek fazla çalışma olmadığı ve bu konunun araştırmacılar için yeni bir ilgi alanı olduğu görülmektedir. Yazar ancak dinsellik bağlamında toplumsal kimliğin oluşumu ile ilgili mevcut çalışmaların kendisine yol gösterdiğini belirtmekte ve Şerif Mardin’in kimlik boyutunu merkeze alan kapsamlı çalışmalarını, Nur Vergin’in toplumsal değişim ve dinselliği ele aldığı çalışmasını, Mübeccel Kıray’ın monografik incelemesini, Türkiye’de modernizm, İslam ve cinsler arası ilişkileri inceleyen Nilüfer Göle’nin çalışmasını ve Binnaz Toprak, Deniz Kandiyoti ve Ayşegül Baykan’ın çalışmalarını örnek olarak zikretmektedir. Ancak yazar bu çalışmalardan ne ölçüde yararlandığına ya da ne tür sonuçlar elde ettiğine değinmemiştir. Ayrıca yazarın literatür incelemesi yaparken seküler yazarlar ile sınırlı kaldığı söylenebilir.

İlyasoğlu, 80-90’lı yıllarda Türkiye’de kadınların tesettüre girmelerini ayrımlayıcı stratejilerden biri olarak ele almakta ve bu stratejilerin “kendi modernleşmesini kendi yapma”, modernleşmeyi yeniden tanımlama, bu yolla kültürel benliklerini koruma ve Müslüman

kimliğini pekiştirme gibi birçok açıdan işlevsel olduğunu belirtmektedir. Kendi modernleşmesini üretme açısından incelendiğinde Müslüman ülkelere kıyasla Türkiye'deki tesettür kullanımında çeşitlilik ve bireysel vurguya dikkat çeken yazar tesettüre renk çeşitliliği, farklı giyim stillerinin ve şıklığın gözetilmesi gibi bireysel tercihlerin ve feminenliğin eklenmesiyle birlikte anonimliğin sınırlarının daraltıldığını söylemektedir. 2000'ler sonrasına baktığımızda ise tesettürün o dönemde eşleştirilen varlık mücadelesi ve kimlik temsili olmaktan çıktığı, yazarın anonimliğin azalması olarak yorumladığı ve taltif ettiği tesettürdeki çeşitlilik ve beğenin bir moda meselesi haline geldiği görülmektedir. Günümüze kadar gelen bu süreçte sosyal medyada etkin bir şekilde üretim yapan tesettürlü kadınlar ile hızla çoğalan tesettür giyim markalarının yaptıkları iş birlikleri tesettürün kimlik ve ibadet simgesi olma fonksiyonunu gölgeleyip onu tüketim vesilesi olmaya doğru sürüklemektedir.

Yazar çağdaş kadın ve İslamî kadın gibi kategorilerin İslamcı kadınların modernleşmenin toplumsal süreçleri ile nasıl bir etkileşim içerisinde olduklarını anlamayı güçleştirdiğini söyleyerek buna karşı çıkmıştır. Eserde İslamcı olmayan kesimin kadınların tesettüre ve İslam'a yönelmelerini farklı açılardan algıladığı görülmektedir. Birincisi, gelenekselliğin bir devamı, geri kalmışlığın tezahürü ve toplumsal ilerleme sürecinde yok olması gereken bir eğilim olarak görülmesidir. Bu bakış açısının 90'ların başında sosyal demokrat siyasi çizginin bazı önermeleri ile paralel olduğunu belirten yazar bu dönemde Deniz Baykal ile Bülent Ecevit'in kadınların örtünmesi konusunda "anlayışlı" tutum göstermelerinin bu şekilde açıklanabileceğini söylemiştir. Yine aynı dönemde Demokratik Sol Parti ile Refah Partisi hedefledikleri -eşitsizliklerden hoşnut olmayan, toplumun kenarında duran ve ayrıcalıksız yeni kentli şeklinde tanımlanabilecek- seçmen kesimi konusunda çakışma yaşamıştır. Bu kesimin bir parçası da tesettürlü üniversite öğrencileri ile tesettürlü kamusal hayata atılmak isteyen ve bu konuda sorunlar yaşayan kadınlar olunca sosyal demokrat çizgi bu kadınlarla bir köprü kurmayı denemiştir. İkinci ve etkin olan yaklaşım, tesettürü İslamî gericiliğin başlıca unsuru ve irticanın simgesi olarak gören bir yaklaşımdır. Bu algı çağdaş Türk kadını idealinin karşısında tesettür eğilimini bir kâbus olarak yaşayan Cumhuriyetçi

ve laik kesimlerde etkili olmuştur. Üçüncü ve sınırlı etkinliği olan yaklaşım ise demokratik yapının gelişmesi amacıyla karşılıklı anlama gayreti içinde olan aydınlarca benimsenmektedir.

Eserin “Kadın Sorunu, Devlet, Reformist İdeolojiler ve İslam” adlı bölümünde Mısır, İran ve Türkiye’de kadın sorunuyla devlet ve reformcu ideolojiler arasındaki karşılıklı etkileşimler üzerinde durulmaktadır. Bu durumda Mısır, Türkiye ile en çok benzerlik gösteren yer olarak görülebilir. 1899’da Mısırlı bir kadını olan Kasım Emin kadınların toplumdaki durumunun iyileştirilmesi üzerine *Tahrîrül-mer’e* adlı eserini kaleme almış, peçeye ve kadının cins olarak erkeklerden aşağı bir varlık gibi ayrı tutulmasına karşı çıkmıştır. Rifa’at al-Tahtawi ise Fransa’daki kadınların durumuna hayranlık duyduğunu belirten iki kitap yayınlamıştır. Her ikisi de kadınların erkeklerle eşit hale gelmesini istemişlerdir. 1900’lerin başlarına gelindiğinde ise milliyetçi eylemler kadınlar tarafından gerçekleştirilmekte ve Huda Shaarawi bu harekette öne çıkan isim olmaktadır. Daha sonra Shaarawi Mısır Feminist Birliği’ni kuran bir isim ve Mısır kadın hareketinin sözcüsü olarak kalmıştır. Dönemin Mısırlı feministlerinde öne çıkan husus kadınların durumunu iyileştirmeye yönelik reform taleplerinin İslam’a uygunluk içerisinde olmasıdır. İran’da örtülü kadınlar çeşitli müdahalelerle karşılaşmışlardır. 1936’da örtünün zorunlu olarak çıkarılması yasası uygulamaya konmuştur. 1941-53 arasında ise kadın sorununun siyasi projelerin bir parçası haline geldiği görülmektedir. İslamî cumhuriyetin inşası sürecinde bu kez kadınlara örtü dayatılmaya başlanmıştır. İran kadınlarının üç farklı dönemde çeşitli gerilim ve baskılar içerisinde yaşadıkları görülmektedir. Türkiye’de ise geç on dokuzuncu yüzyıl aydın, eğitilmiş ve aydınlanmadan feyiz alan kadınların kamusal alanda söz sahibi olmak istedikleri bir dönemdir. Fatma Aliye Hanım kadının özel alan içinde sınırlandırılmasını sorgulayan bir yaklaşım geliştirerek İslamî prensipleri öne çıkarmaya uğraşmıştır. Millî Mücadele yıllarının kadın sözcülerinden olan Halide Edip gibi isimler ise toplantılara kara çarşaf giyerek katılmış; hem sıradan kadınlara yaklaşmayı hem de feminiteden sıyrılıp aynı mücadele içerisinde eşitliği yakalamayı hedeflemişlerdir. Ardından Cumhuriyet’in kurulması ile kadınlar eşit haklara sahip olmaya ve oy verme hakkını elde etmeye başlamışlardır. Cumhuriyet’in getirdiği

yeni giyim alışkanlıkları bir kesim için kimlik krizi yaratırken başka bir kesim için modern kimliğe açılım referansı olmuş; bu sebeple toplumda kültürel kutuplaşma meydana gelmiştir.

Vaka araştırmasına geçmeden önce yukarıda da belirttiğimiz üzere yazar kavramsal çerçeve oluşturmak amacıyla çeşitli konulara değinmektedir. Yazara göre İslam'ın cinselliği meşru bir evlilik çerçevesine oturarak sadece tanımakla kalmadığını, hem üremeye hem de duygusal yücelme ve hazza yönelik ona hayati bir alan da açtığını söylemektedir. İslam'a göre cinsellik müminlerin dünyada devamlılığını sağlama, cennette vad edilen mutluluğun tadını almalarını ve bunu kazanmak için çabalamalarını sağlama, entelektüel çabanın gerçekleşmesini sağlama gibi hayati işlevlere sahiptir. Yazar kadın bedeninin örtülmesinin, bedenin fiziksel varlığının her hücresine kadar duyarlı bir varlık olarak algılanması ile ilgili olduğu kanaatinde. İslamcı kadınlar açısından ise örtü kadının toplumsallaşmasını, özel alandan kamusal alana geçişini sağlayan kimliğin ayırt edici bir ögesidir.

Yazar eserin diğer bir bölümünde ise İslamcı kadınların edebi metinlerinde kadınlık durumunun nasıl yansıtıldığını ve kadın imajlarının inşasını Şerife Katırcı'nın *Müslüman Kadının Adı Var* adlı romanı ve Cihan Aktaş'ın *Üç İhtilal Çocuğu* adlı hikâye derlemesi üzerinden incelemektedir. Her iki hikâyede de kadınlar üniversite yıllarında inançla tanışıp İlyasoğlu'nun ifadesiyle "radikalleşmiş", kendi varoluş alanlarını oluşturmuş ve kendi seslerini bulmuşlardır. Daha sonra evliliği idealleştirerek kendilerine kurdukları yaşam tarzını sürdürmeyi ummuşlar ancak hayal kırıklığına uğramışlardır. Sonunda da evliliğin içerisinde sessiz ve âtil hale gelen bu kadınlar tekrar kendi seslerine kavuşmak için inançlarına daha sıkı sarılmaya başlamışlardır.

Eserin en özgün kısmı olan vaka çalışmasında yazar 1990 yaz mevsimi boyunca 21 kadın üzerinde derinlemesine mülakat tekniğini kullanarak grup portresi ortaya çıkarmıştır. Geleneksel kadın ile modern kadın şeklindeki ikici anlayışı bulandırmak amacıyla yazar araştırma grubunun hepsini ücretli işlerde çalışan meslek sahibi te-settürlü kadınlardan seçmiştir. Kentli ve İstanbullu olan bu kadınların hemen hepsi üniversite mezunudur ve kendileri gibi üniversite

mezunu insanlarla evlenmişlerdir. Mülakatın birkaç sorusu bu kadınların kendi anneleri ve kendi kızları ile olan ilişkileri üzerinedir. Katılımcıların hemen hepsinin kendi ailelerinde üniversite mezunu ilk kuşak olduğu, annelerinin tümünün ilkokulu bitirdiği, yüksek eğitilmiş, çalışan herhangi bir kadın rol modele de sahip olmadıkları görülmektedir. Araştırma grubunun ayırt edici özelliklerinden biri de annelerinin hemen hiçbirinin ücretli bir işte çalışma deneyimine sahip olmamasıdır. Dolayısıyla gruptaki kadınlar ailelerinin çizgilerinden kopuş yaşamakta ve daha az kalıplaştırılmış, normlaştırılmış bir alanda hareket etmektedirler. Bununla birlikte, yüksek eğitim görmelerine ve çalışma hayatı içinde olmalarına rağmen, ailede daha üst statüdekilere saygı ve anneliğin önceliği gibi bazı cinsiyet rolü özellikleri bakımından anneleri ile ortak özellikleri korumaktadırlar. Gruptaki kadınların küçük bir kısmı eşleriyle görücü usulü tanıştığını belirtirken çoğunluğu üniversite yıllarında tanıştıklarını söylemişlerdir. Bu konuda ilginç bir sonuç çıkmıştır; geleneksel biçimde tanışan kadınların eşleri fatura ödeme ve ufak tamirat yapma gibi işler dışında ev sorumluluğunu paylaşmazken eşlerin birbirine yönelmeleri ile kurulan evliliklerde eşler daha eşit sorumluluklar almaktadır.

Çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle profesyonel meslek sahibi İslamcı kadın kimliğinin yeni bir eğilim olduğu görülmektedir. Araştırma grubundaki kadınların istihdam alanları doktorluk, öğretmenlik, avukatlık, kendi işlerinde çalışma, devlet memurluğu, eczacılık, vaizelik şeklinde sayılabilir. Gruptaki kadınların ücretli bir işte çalışmalarının motivasyonu olarak insanlara yardım etmek gibi toplumsal faydanın amaçlanması şeklinde ortak bir sonuç çıktığı anlaşılmaktadır. Bu kadınlar çalışmanın anlamını modern kesim için taşıdığı anlamdan yani çalışan kadın ile ev kadını rolleri arasındaki çatışmadan kaydırarak “çalışan kadın” imajına yeni ve kendi içinde meşru bir içerik vermeye çalışmaktadırlar. Araştırma grubundaki kadınların bir kısmı tesettürlü oldukları için çalışma hayatında birtakım engellerle karşılaştıklarını, işyerlerinde başlarını açmak zorunda ve kariyerlerinde yükselmekten geri kaldıklarını ifade etmişlerdir. Son olarak araştırmadan çıkan ilginç sonuçlardan biri de gruptaki kadınların İslamî hayat tarzına ve tesettüre yönelmelerinin

80-81 yılları arasında toplumun steril bir hale getirilmesinin hedeflendiği askeri rejim döneminde olmasındır.

Sonuç olarak eseri genel bir değerlendirmeye tâbi tutacak olursak İlyasoğlu İslamcı kadın kimliğini oluşturan öğeleri incelemek amacıyla tesettürlü ve kamusal alanda ücretli işlerde çalışan 20 kadın üzerinde saha araştırması yapmıştır. Eserin okur zevki en yüksek olan bu kısmında mülakat sonuçlarını değerlendirerek dönemin ruhunu net bir şekilde kavramamıza olanak sağlamıştır. Araştırmanın saha sonuçlarını daha iyi temellendirmek için yazar eserine kadın konusu ile ilgili literatür incelemelerini aktararak başlamış, ardından Mısır, İran ve Türkiye örnekleri üzerinden devletin, reformcu ideolojilerin ve İslam'ın birbirleriyle kadın sorunu etrafındaki ilişkilerini inceleyerek esere devam etmiştir. Yazar beden kavramını benlik ve kimlik arasındaki etkileşimlerin ortaya çıkarttığı kendine özgü bir şekillenme olarak varsaydığını belirterek bunun sonucunda İslam'ın bedeni ve cinselliği nasıl algıladığını gözden geçirmiştir. Yazara göre bu bağlamda İslamcı kadınlar, kamusal ve özel alanın sınırlarında beden/ten/benlik arasında bir uzlaştırma ihtiyacının tesettür yoluyla sağlamaya çalışmaktadırlar. Eserde ele alınan yüksek eğitilmiş ve meslek sahibi kadınlar tesettürleri sayesinde “kendi kendilerini modernleştirme ve modernliği tersyüz etme” stratejilerini iki yönüyle örneklemektedirler. Birincisi, tesettür yoluyla geleneksel kadın imajından bir ayırlama yapma çabası ve namus, iffet gibi cinsel törelere yeni bir tanım getirme durumudur. İkincisi ise birinciye ek olarak modernliğin içeriğini tersyüz edip “modern olmaya” yeni öznel bir tanım getirerek, modernlik tarafından kodlanan eğitim ve meslek gibi alanlara geçiş talebidir. Yapılan saha çalışması ile İslamcı kadına özgü bir grup portresi çizmeye çalışan yazar buna ek olarak İslamcı kadın yazarların edebi metinlerinde kendi imajlarını ve kendileri için tanımladıkları alanı kavramlaştırmaya çalışmıştır. Ele aldığımız çalışma, tüm eksiklikleri yanında tesettürlü kadınların kimliğine dair tanıklıkları ve 1980-1990'lı yıllarda başörtülü kadın kimliğinin temsiline dair dikkat çekici bir araştırmadır.

Kaynakça

Karakaş, M. (2013). Türkiye'nin kimlikler siyaseti ve sosyolojisi, Akademik İncelemeler Dergisi, 8/2.